

№ 570.

Հրատ. Գէորգ եւ Միրզաջան Միրզաբէգեանների

11102

ՌՈՒՅԷՆ ԿԱՅԺՈՒՆԻ

ԲԱԶԷԻ ԵՐԱԶԸ

891.99

Կ-18

а. д. с. т. б. Л. м. у. р. к.

БЕРЕГИТЕ КНИГУ!

ОНА СЛУЖИТ НЕ ОДНОМУ, А МНОГИМ.

Возвращайте книгу в
срок, чтобы и другие
могли воспользоваться
ею.

2003

Հրատ. Գեորգ եւ Միրզաշան Միրզաբեգեան

8793

173

891.99

4-19

58

ՌՈՒԲԷՆ ՎԱՅԺՈՒՆԻ

ԲԱԶԻԻ ԵՐԱԶԸ

Центральная Сиб-ка им. Ленина

гор. Баку

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ 1936 г.

№

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Մ. Գ. Ռոտինյանցի

Типография М. Д. Ротинянца.

1897

2686

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 25 Апрелья
1897 года.

1430
41

ԲԱԶԷԻ ԵՐԱԶԸ

Հարաւային թռչունների հայրենի-
քը, որ ընկած է Արարատ սարի ստորո-
տում, մի ժամանակ խարխափում էր
թանձր մթութեան մէջ:

Բիւրաւոր հրոսակների դէմ մաքա-
ռելով, զանազան անկոչ տէրերի ձեռքից
խլելով, թռչուններն իրանց հայրենիքի
վերջին փառքը — իշխանական գահը դա-
րերէ ի վեր պահեցին անպարտ և հաս-
ցրին այն օրուան, երբ բովանդակ աշ-
խարհին տիրեց ընդհանուր խաղաղու-
թիւն ու ամենուրեք լուսաւորութեան
պայծառ ճաճանչներ:

Սակայն այդ ճաճանչները երկար ժա-
մանակ անձանոթ մնացին հեռաւոր հա-

րաւի խորքում ապրող թռչուններին: Եւ չնայած, որ նրանց նախնիքը հին ժամանակներում երամներով Գանգէսի ու Նեղոսի ափերն էին հասնում. այնտեղ թնդացնում իրանց քաղցր երգերը և ամենքին գեղեցիկ գաղափար տալիս իրանց հայրենիքի մասին, չնայած, որ ոմանք էլ զանազան երգեր երգեհոններ, մեղեդիներ ու համերգներ սովորելու համար մերթ Հելլենացւոց աշխարհն էին շտապում, մերթ Ապենինի չքնաղ ստորոտները սլանում, սակայն նորերը տակաւին զուրկ էին մնացել ամեն ինչից և խարխափուած մթութեան քօղի տակ շրջաշրջապատել էին իշխանի ապարանքը ամենայն օր ճիգ թափելով իրանց որկրամոլութիւնը յագեցնել: Իւրաքանչիւրը նրանցից ստոր միտումներով աշխատում էր իւր փետուրները զարգարել և իւր փորը կշտացնել:

Յանդգնութիւնը այն կէտին էր հասել, որ բուերը, ագռաւները մինչև իսկ կաջաղակները ժպրհում էին երազել իշ-

խանական գահ, արքայական ծիրանի թագ ու գայիսոն:

Իսկ մթապատ հարաւում, ալբերկ Սրարատի ստորոտում, ժայռերի վերայ, մացառների ու տատասկների արանքներում, չէ որ բսնում աճում էին և փարթամ վարդեր և հեզ մանուշակներ և համեստ յաւմիկներ:

Եւ այդպէս մի օր, երբ իշխանական գահին բազմում էր Սիրամարգ իշխանը. ապարանքում մի նորութիւն իրարանցում էր ձգել բոլոր թռչունների մէջ:

Հաւաքուել էին սարեակները, ագռաւները, կաջաղակներն ու անգղերը և միմիանց հետ զարմացմամբ խօսում մի երիտասարդ Բաղէի մասին, որ նոր էր վերադարձել հիւսիսից և նոր երգերի, մեղեդիների ու ոգեշունչ երգեհոնների այնքան մեծ պաշար ունէր, որի նմանը ժամանակներից ի վեր հարաւում և ոչ մէկը չէր ունեցել:

Բաղէն եկել էր Սիրամարգի մօտ որ և է պաշտօն ստանձնելու և ընդմիշտ

այնտեղ ծառայելու համար: Եւ ահա այդ առթիւ անգղերից մէկը մի օր մտաւ Բագէի մօտ՝ նրան աւելի լաւ ճանաչելու և նրա զիտաւորութիւնը հիմնովին իմանալու:

— Ախր, քնչը ստիպեց քեզ, Բագէ եղբայր, գալ այստեղ ծառայել. չէ՞ որ այստեղ ասպարէզ չկայ, չէ՞ որ ձեր պաշարն այնքան մէծ է, որ մեզ մօտ ոչ ոք չէ կարող ըստ արժանւոյն գնահատել ձեզ և վերջապէս չէ՞ որ Սիրամարգ իշխանի օրօք այս ապարանքի գործերն այլ տեսակ են ընթանում:

— Յարգելի Անգղ, ասաց Բագէն իւր պանծալի գլուխը շարժելով և աչքերի գիւթիչ հայեացքը Անգղի վերայ ձգելով՝ գիտես, որ ես չեմ եկել այստեղ ինչ համար փառք որոնելու. գիտես, որ համատամ ուտելիք, շքեղ փետուրներ, փարթամ բոյներ և զանազան յարգանքներ ինչ չեն գրաւել այստեղ: Այո՛, այս վայրը այժմ փշոտ է, տատառկոտ, սակայն ինչ համար սուրբ է և նուիրական, վասն զի

այստեղ եմ թողել մանկութեանս օրօրոքը, այստեղ եմ թողել օրօրոցիս նարօտը, այստեղ առաջին անգամ արտասանել իմ «կա՛ կա՛ն», այս երկնքի տակ մատաղ օրերս անց կացրել, այս օգի մէջ սաւառներ, այս խաւարից եմ դուրս եկել, ուստի և սրտագին պարտք համարեցի գալ, նուիրուել այս խաւարապատ ժայռերին, այս պատանապատ աշխարհին, այս սառած քարերին:

Այո՛, եկել եմ այստեղ երգել, այստեղ գործել, այստեղ ուրախանալ, այստեղ տխրել, այստեղ հրճուել և այստեղ լալ ու արտասուել:

Անգղը մնացել էր ասլշած նա հայեացքը սկեռած Բագէի երեսին լուռ լըսում էր նրա խօսքերը:

— Հա՛, շարունակեց Բագէն, բայց ասա խնդրեմ, քնչ տեսակ են ընթանում գործերն ապարանքում:

— Գործերը՞, խօսեց Անգղը, գործերը գուցէ շատ լաւ ընթանալին, եթէ չլինէր Սիրամարգի գլխաւոր խորհրդատուն:

— Ո՞վ է նրա խորհրդատուն:

— Նորա խորհրդատուն Կտցահարն է: Աստուած իմ, բացականչեց զարմացած Բագէն և շարունակեց, միթէ Սիրամարգը հաւատ է ընծայում Կտցահարին:

Այո, և այդ պատճառով մեր բոլոր գործերը ղեկավարում են անձնական հաշիւներով. նայեցէք և տեսէք թէ Ագռաւն այդտեղ ի՞նչ պատիւ ունի. ինչո՞ւ որովհետեւ Կտցահարի համար ամսական մի լէշ է բերում. պակաս յարգանք չունի և Կաջադակը որովհետեւ նա էլ Կրտցահարի հօրեղբօր աղջկայ տագրն է. Սարեակն էլ անցեալ օրը պատուանք շան ստացաւ. այդ էլ այդ պատճառով, որ նրա շնորհիւ Կտցահարի բոյնը ամէն բարիքով լցուել է: Նայեցէք Ծիծեռնակները, Սոխակներն ու Արտոյանները այնքան զուրկ են պատուից, որ ոչ մի անգամ նրանք չեն երևում այստեղ և այդ բոլորը նրա համար. որ հեզ են բարի և համեստ: Չէ, սիրելի Բագէ, ձեր այստեղ

զալը, այստեղ պաշտօն ստանձնելը, որքան վտանգաւոր է, նոյնքան և ցաւալի:

— Ես մինչև անգամ այդպիսի դրութիւնն իսկ աչքի առնելով, անպատճառ պէտք է այստեղ պաշտօն ստանձնեմ. վասն զի գործել կամեցողը պէտք է հենց այնտեղ նետուի, ուր ամէն կողմից կարօտ կըլինի լոյսի, մօռլի մաքրութեան և անդորրութեան: Սյո, ես պիտի այստեղ պաշտօն ստանձնեմ, ես աչքի առաջ ունիմ և վիշտ և տանջանք և տառապանք, սակայն ես յենում եմ իմ յօսերին, վստահանում համեստ ոյժերիս, հաւատալով, որ մի օր տենչերիս պսակը կառնեմ:

Ասաց Բագէն և սլացաւ դէպի Սիրամարգ իշխանի ապարանքը:

Հետեւեալ օրը թռչունների ընդհանուր խօսակցութեան նիւթը Բագէն էր: Ամէնքն էլ խօսում էին նրա նոր պաշտօնի մասին: Թէպէտ և լսել էին, որ

Բազէն հիւսիսից նախ քան այդտեղ գալը, հեռու էլբրուսի սահմաններում մի մեծ գետի ափին ապաստանած բազմաթիւ թռչունների համար հիմնել էր մի ահագին բոյն, ուր նորաբոյս թռչունները ժողովում էին զանազան երգեր, ու մեղեդիներ սովորելու, թէպէտ նա իւր ահագին պաշարով մի թանկագին գիւտ է բովանդակ հարաւի թռչունների համար. սակայն այդ օրը նրան տեսնելով նոր պաշտօնի սարասում, համեստ, հեզաբարոյ պաշտօնեայի փքեմում, առանձին իմն հրճուանք ու զարմանք էին արտայայտում:

Նոյն օրը գոռոզ Կոցահարը կանչեց Բազէին տասց, գիտես ես ո՞վ եմ:

— Գիտեմ դու կոցահարն ես:

— Ո՛չ, այդպէս չէ, դու տակաւին երիտասարդ ես. դու գիւ ոչինչ չգիտես, բայց պէտք է իմանաս, որ ես այստեղ երկրորդ իշխանն եմ, հասկացա՞ր:

— Ո՛չ, ես չեմ կամենում հասկանալ, պատասխանեց անվեհեր Բազէն և

աւելացրեց. պէտքէ դու ևս հասկանաս, որ ես մի երկրում ընդունում եմ մի իշխանի ոչ թէ երկու:

Բայց մեր հարաւի թռչունների համար այդպէս չէ, խօսեց Կոցահարը կիսայուզուած ձայնով. մեզ մօտ Սիրամարգը իշխան է միայն դահլիճում գահի վերայ, իսկ ես դրսում՝ գործերի մէջ, լաւ պիտի իմանաս որ առանց ինձ ոչինչ չես կարող անել:

— Եթէ սրբութիւնը այդ աստիճան բռնադատուած է, եթէ դարեւոր պահպանուած իրաւունքները այդպէս ոտքի տակ էք տուել, իմացէք որ ձեզ ոչ միայն չեմ խոնարհուիլ, այլ որքան ոյժերս ներեն յանուն արդարութեան, յանուն ազգային շահերի, յանուն իշխանի, միշտ դէմ կը դնամ ձեզ. եթէ մինչև իսկ և ընկճուիմ, չեմ դաւաճունիլ իմ նուիրական սկզբունքներին. տասց Բազէն և մի արհամարհական հայեացք ձգելով նրա վերայ հեռացաւ նրանից:

Այնուհետև Կոցահարի թելադրու-

Թեամբ խաւարասէրները, նենգմիտները, սոորաքարշները որքան հնար գործ գրին Բագէին վնասելու, հարուածելու, չկարողացան, վասն զի սիրոյ երգերի շտեմարան Բագէն անշիջանելի տենչերով վառուած, մութն ու խաւարը ճեղքելով, լեռներ ու ձորեր անցնելով, թնդացնում էր իւր ոգեշունչ մեղեդիները, արթնացնում մաշող նիրհին մատնուած սրտեր, խօսում աղբիւրների ու առուակների, ծաղիկների և ծառերի հետ, խոտերի ու թփերի հետ և ամէնքին նոր կեանք, նոր խինդ, նոր բերկրութիւն սուլում: Հալածանքներից բնաւ չէր վհատում: Սրտում բորբոքուող տենչերը գրոհ էին տալիս գէպի առաջ, գրոհ գէպի լոյս, գէպի կեանք:

Երբեմն բարձրանում էր Բագէն հարաւային լեռների սառած կատարները, այնտեղից դիտում իւր հայրենիքին պատած մութ ու նսեմ պատկերները, սուգւում էր մտքերի մէջ՝ մտքով սաւառնում գէպի հեռաւոր անցեալները, տղօտ ու անաղօտ պատկերներ բերում աչ-

քի առաջ, ցնորքների հատորներ կազմում և յանկարծ հառաչում, տիտանեան գլուխը թափահարում, արտասուէրի տաք կաթիլները գլորում հայրենի սառած քրերին և վերապատ սրտից դուրս ցատող հառաչները նուիրում հայրենեաց հովերին, Խնչ էր որոնում, ինչ էր մտածում, ինչեր էին նրա տենչերի առարկաները, ինչեր նրա ցնորքները..... Հայրենիքը խաւարով պատած, հայրենակիցների սրտերը տակաւին սառած, շուրջը մեռելային լռութիւն: Լոյս էր շշնջում, լոյկարօտում, լոյս փափագում և դրա համար անվեհեր սրտով նետում իրա տանջանքների և տառապանքների բովը:

Սլացաւ, թռաւ ամէն անկիւն, երգեց և անվախ պատմեց ամէնքին իւր իդձերը, տենչերը իւր կարօտն ու փափագը: Իւր գիւթիչ երգով՝ Բագէն կրակի նման մի նոր սիրով ճարակում էր բոլորի սիրտը: Եւ նա՝ իբրեւ ներգործող երգող և երգով թմրած սիրտ արթնացնող ու

պտղաբեր գործն, առաջ տանող ամբողջ հարաւում միակն էր:

Մի օր Բագէն մտածեց հայրենի հովիտներից ծաղիկներ հիւսել, իւրաքանչիւր փնջի մէջ իւր սրտի իղձերը գետն-դել և մէկ մէկ ուղարկել աշխարհասփիւռ հայրենակիցներին: Եւ այդ նոր մըտքով ուրախացած, գիշեր ու ցերեկ տուկաց դրա համար, ծրագիր կազմեց և դիմեց իրագործելուն:

Չնայած որ անվերջ չորհարանք ու տանջանք կրեց. այնուամենայնիւ այդ միտքն էլ պսակեց:—Հիւսեց փնջերը և նրանց ընդհանուր անունով կնքեց «Հարաւային թռչունների աշխարհ»:

Այդպիսով նրա հռչակի ծաւալը մեծացաւ, անցաւ հարաւի բոլոր անկիւնները: Հանդէս եկան զանազան թռչուններ, գովեցին, փառաբանեցին այդ գործը և ընկած Բագէի ետևից, հետևեցին նրա երգերին ու մեղեդիներին և դրանցից շատերը իրանք էլ սկսեցին իւրային-

ներին օգնող և այդ մտքերը նրանց մէջ տարածող հանդիսանալ:

Մարդու համար մեծ գործը միշտ մեծ թշնամի է առաջ բերում: Բագէն որքան մեծ եռանդով աշխատում էր, որքան մեծ ջանքերով մաքառում էր հայրենիքին տիրող խաւարի դէմ և որքան փայլուն գործեր էր հանդէս հանում նոյնքան և մեծացնում էր իւր ոստիների թիւը, շատացնում իւր առաջ բացող փոսերը:

Ահա մի առապար հարթում է, սակայն նրա ծայրին տնթիւ ոստայներ և անվերջ թակարդներ է տեսնում: Բայց իղձերով զեղուած սիրտը ինչից կարող էր վհատել.—նա տակաւին շարունակում էր իւր ուղին՝ լենուած յոյսերին և վառուած մի վեհ հաւատով: Նա անբաժան իւր հոգւոյ անմեկին գաղտնիքներից, առաջ էր քշում իւր նաւը կեանքի ահուն փոթորիկների դէմ մրցելով:

Մի օր Բագէն մտածեց մատաղ թռչունների համար ևս առանձին ծա-

ղիկները փնջեր հիւսել: Որքան այդ նոր քալը զարմացրեց թռչուններին, որքան էլ նրանք թերահաւատ էին դէպ այդ մտադրութիւնը, այնուամենայնիւ եռանդով վառուած Բագէն այդ ևս իրագործեց: Հազարերանգ ծաղիկներից հիւսեց բուրակէտ փնջեր և անուանեց նրանց «Մատաղ թռչունների փունջ»:

Բագէի այդ հրատապ գործունէութեան միջոցին՝ մի օր Սիրամարգ իշխանը մտածեց այն ապարտնքին կից, ուր ժողովում էին նորափետուր թռչունները զանազան երգեր սովորելու, շինել մի այլ ապարտնք, ուր այդ մատաղ թռչունները կարողանան գիշերուայ իրանց հանգիստն առնել:

Այս տնգամ Սիրամարգ իշխանը շատ լաւ հասկացաւ, որ իւր այդ մտադրութիւնն իրագործելու համար Կոցահարի նման խտրեբանները, Սարեակի նման թեթևասովիկները կամ ագռաւի պէս անսլիտանները ոչ մի կերպ, ոչ մի գէպքում չեն կարող իրան օգնական հանդիսանալ

և միակ արժանին նա համարեց Բագէին, կանչեց իւր մօտ և գործակից դարձրաւ իրան:

Հայրենիքի սիրահար, գործերին հրմուտ և տիրօջ հնազանդ Բագէն գնաց Սիրամարգի մօտ, յանձն առաւ նորա պատուէրը և նետուեց Հայրենիքի խորքերը:

— Թնդացրեց իւր կենսաբեր ձայնը, շարժեց հայրենակիցների սրտերը, ժողովեց ամէնքի տուած օգնութիւնը և կարճ ժամանակում պսակելով Սիրամարգի յոյսերը ի կատար ածեց նշա դիտաւորութիւնը:

Յաւ ի սիրտ այդ ապարտնքում Բագէն չմնաց, վասն զի որքան էլ Սիրամարգը բարի էր նրա վերաբերմամբ, այնուամենայնիւ Բագէն չէր մնալ, մինչդեռ Սիրամարգը իւր մօտ տակաւին պահում էր Կոցահարին և այլ բազմաթիւ թռչունների:

Այս տնգամ ևս հայրենիքի սիրով տոգորուած Բագէն բարձրացաւ լեռների

գլուխը, նայեց չորս կողմը, մոլթ ու մռալլ ամպերի նման պատկերներ բերաւ աչքի առաջ, լուռ արտասուեց, թողեց Սիրամարգի ապարանքը և սևացաւ գէպի իւր հեռաւոր հայրենակիցները: Սրտի խոցերը ծածկեց կրծքի տակ և մինոր եռանդով շարունակեց իւր պտղաբեր գործունէութիւնը.— շինեց բազմաթիւ բոյներ, ժողովեց փոքրիկ թռչնակներ և կամաց կամաց ամէնքին սովորացրեց իւր իմացած երգերից ու մեղեդիներից:

Եւ այդպէս նա մտաւ ամէն անկիւն և ամենուրեք շնչեց նոր կեանք, նոր խինդ ու բերկրանք:— Նա լաւ հասկանում էր, որ աշխատաւորի վաստակը քրտինքն ու արցունքն է, փուշն ու տատասկը: Նա գիտէր, որ իւր հայրենակիցները տակաւին խարխափուելով խաւարի մէջ, չեն կարող լոյսով վառուածին սիրել: Եւ նա ապրում էր լոկ այն լոյսով թէ՛ ինչպէս գիշերուան ցերեկ է յաջորդում նոյնպէս և խաւարին լոյս:

Նա հաւատում էր այդ խաւարի անցնելուն և լոյսի ծագելուն. նա հաւատում էր, որ մի օր իւր ցրած սերմերից ծաղիկների փունջեր պիտ վայելէ և պըտուղների կողովներ պիտ ստանայ, և այդ օրուան սպասելով, նա հանդուրժում էր իրան հասցրած բոլոր նեղութիւններին: Նա այդ խաւարամիտներին նայում էր ներողամիտ աչքով, ընդունելով, որ նրանց գոյութեան ժամանակամիջոցը կարճ է:

Ինչպէս ամբարտաւանի գոյութիւնն է երբրուն, նոյնպէս և խաւարապաշտի և ինչպէս անգօրի արիւն ծծող զօրեղ մի օր պիտի թաւալուի անարգ արեան մէջ, նոյնպէս փծուն խաւարասէրը մի օր պիտի հեծէ լոյսի ճաճանչների տակ:

Այդպիսի մտքերով ոգևորուած Բագէն անվհատ շարունակեց իւր ուղին, մինչդեռ Սիրամարգ իշխանը մեռաւ և նրա ապարանքում տիրեց սարսափելի վէճ ու աղմուկ: Երևան եկան զանազան անկարգութիւններ, որոնց բոլորի պատ-

ճառը գտնուեց Կտցահարի մէջ: Իսկոյն թափուեցին նորա վերայ, փետուրները հանեցին, յաւէտ նշաւակի առարկայ շինելով, արտաքսեցին այդտեղից: Մեծ իրարանցում ընկաւ զանազան թուչունների մէջ: Ամէն մէկը կամեցաւ իշխան լինել և ամէն մէկն էլ այդ նպատակին հասնելու, գիմեց զանազան ստոր միջոցների:

—Այդ միջոցին հեռու հիւսիսում ապրում էր մի ծերունի Աբեղաձագ, որին բովանդակ թուչուններն ատում էին, սակայն որն իւր կողմն էր քաշել ապարանքում ապրող բոլոր աբեղաձագերին և ագռաւներին: Ուստի, չնայած որ թըռչունների ցանկութիւնն էր իշխանի գահի վերայ տեսնել կամ չքնաղ Բիւզանդիոնի ծիծեռնակին, որ իւր վահութեամբ գրաւել էր համայն հարաւի թուչունների սիրտը և կամ հարաւի մի անկիւնում ապրող Արծուին, որ նոյնպէս մեծ հռչակ էր վայելում իւր համասփիւռ հայրենակիցների մէջ: Սակայն աղետաբեր հանգամանքները աջո-

ղութիւնը հասցրին հակակրելի Աբեղաձագին:

Բազէն այդ ժամանակ ոչ մի պալաքարի մէջ մտնելով շարունակում էր իւր գործը, մինչև աբեղաձագը երկար կռիւներից ու աղմուկներից յետոյ իշխան դարձաւ, և նրա համար մի նոր կարգադրութիւն արաւ:

—Նա Բազէին նշանակեց հարաւի թուչունների ընդհանուր ներկայացուցիչ հիւսիսի խորքում գտնուող այն երկրում, ուր ապրում էր այլ թուչունների մի մեծ իշխան և ուր գտանում էին յաշարհիս երեսին գոյութիւն ունեցող բոլոր թըռչունների ներկայացուցիչները:

—Այստեղ Բազէն շարունակեց իւր գործունէութիւնը և իւր բարի հռչակին աւելի մեծ ծաւալ տուաւ և այն ոչ միայն իւրաքանչեւների մէջ, այլ և շատ ուրիշների մօտ:

Սակայն ամէն դաշտում՝ ծաղիկների հետ աճում է և վայրի բանջար:—Այդտեղ հարաւից եկած մի քանի անգղեր

սկսեցին գաղտնի ոստայներ սարքել Բագէի դէմ և ուղիղ այն ժամանակ, երբ Աբեղաձագը շրջապատել էր իրան՝ զանազան լպիրշ թռչուններով, որոնց մէջ աւելի աչքի էր ընկնում նոր պաշտօն ստացած մի ագռաւ, որից գարշում էր ամէն մի բարեմիտ թռչուն և որի տրգեղ արտաքինն իսկ զազիր տպաւորութիւն է թողնում տեսնողի վերայ: Թռչունները նրա արտաքինի համաձայն «չեչոտ» մակ-անունն էին տուել նրան: Եւ թէպէտ նա ևս եղել է հիւսիսում, նա ևս այդտեղ լսել է շատ երգեր ու երգեհոներ, բայց իւր փտած ուղեղով և ստոր ու նենգ հոգով տակաւին խաւարի ջերմ սիրահար է մնացել, բայց կատարելագործուած վարպետ էր պէսպէս ինտրիգների և խաբեբայութիւնների:—Այդ գգուելի ագռաւը նախ քան Աբեղաձագ իշխանի ապարանքում պաշտօն ստանձնելը, Սիրամարգ իշխանի և Բագէի ջանքերով հիմնուած ապարանքում Աբեղաձագի շնորհիւ վարում էր

ընդհանուր կառավարչի պաշտօն: Այդտեղ նա թողել է այնպիսի մի տխուր հուշակ, որ այլ ևս մի կերպ չի կարող այն վարագուրել:

—Ահա մի կողմից այդպիսի գարշակ արարածները. միւս կողմից հիւսիսում ապրող հարաւի Անգղերը այնքան դրդեցին Աբեղաձագ իշխանին, որ սա հրաման ուղարկեց Բագէին, թողնել այդտեղ, հեռանալ դէպի Զաթիր-դաղ լեռան ստորոտը և ապաստանել այն սուրբ վայրում, ուր ընկած է մի համեստ ապարանք, շրջապատուած բնութեան համայն սքանչելիքներով:

Խեղճ Բագէ:—Թախիծը նորից պատեց նրան: Եւ որքան հիւսիսում ապրող պատանի թռչունները համբուրում էին նրա թևերը, սփոփում—սիրտ էին տալիս նրան, նա տակաւին մնում էր անմխիթար. վասն զի տենչավառ սիրտը ոչ մի վշտով այնքան չէ մաշում, որքան զրկուելով աղմկալի կեանքից և աքտորուելով մի ամալի վայրում:

Բազէն որ կեանք էր կոչում, որ իբրեւ լուսաւորութեան ախոյեան անյող-դողդ կուրծքը դէմ էր տալիս կեանքի ամենադառնադէտ հոսանքներին, որ ուզում էր իւր սիրած հայրենակիցներին մէջ ապրել, գործել նրանց համար, սիրել միշտ նրանց ու սիրուել նրանցով. մխիթարել ու մխիթարուիլ, կռուիլ ու հաշտուիլ, այժմ սրտաբեկ ձայնով հրաժեշտ է երգում.— հրաժեշտ կեանքի ալեկոծ ծովին, հրաժեշտ իւր ձայնին կարօտող բիւրաւոր հայրենակիցներին և անարգ ագռաւների ու անգղերի շնորհիւ գնում է մի վայր, ուր թէպէտ սուրբ է և իւր անունը կրում է ամենամեծ չարչարանքը կրողի անունով, սակայն որի դռները փակ են և կապ գործունէութեան առաջ:

Բազէն միայնակ հայեացքն յառեց ջինջ երկնքին շշնջաց. «Թող լինի քո կամքը»: Նայեց շուրջը և չմխիթարուած, միայն լուռ արտասուքի կաթիլները գլորեց գետնին—կաթիլներ, որ թափւում

էին սրտին ընկած կապարից: Իսկ երկինքը լուռ էր, երկիրն անխօս, բնութիւնն անտարբեր:

Չկայ այն երկրում մխիթարութիւն, որի իշխանաւորը չունի իւր հաստատ կամքը, իւր որոշ կարգադրութիւնը և որ գոնէ չէ լսում իւր խղճի ձայնին այլ այդ խղճն իսկ խաղալիք է դարձնում իւր խաբեբայ արբանեակների ձեռքում:

Չէր կարող մխիթարուել և Բազէն որ նրա իշխանաւորը գործում է այն շաւղում, որ ցոյց են տալիս նրա նենգամիտ ստորագրեալները, և որ ցաւ ի սիրտ ինքն էլ տգիտաբար ծախում էր իւր սիրտը և նրանց ընծայում:

Եւ տխուր տրտում Բազէն հեռացաւ դէպի այդ վայրը դէպի կուսատիպ Չաթիր-դաղի ստորոտը:

«Ողջոյն ձեզ մենաւոր աւերակներ. սրբազան գերեզմաններ, լուսկաց պարիսպներ, հարաւի թռչունների թշուառութեան բազմադարեան վկաներ, ձեր անունն կարդալով բազկատարած խնդրում

եմ ամենամեծ չարչարանքը կրողի օգնութիւն: Այս երգելով նա մտաւ այդ հինաւուրց վայրը:

Մի օր, թախծալի մենաւորութեան մէջ, այդ օտար երկնքի տակ, թաւ ծառերի արանքում առանձնացած լալիս էր Բագէն և երբեմն ինքն իրեն խօսում. — քեզ համար եմ շնչում, քեզ համար ապրում, իմ անբախտ հայրենիք, քո սիրով տանջում, քո կարօտով հեծեծում, քո տխուր պատկերի առաջ սիրտս ու հոգիս մաշում:

Սակայն ոչ վիշտ, ոչ թախիծ, ոչ տառապանք ու տրհաւիրք ինձ չեն անջատում այն յոյսերից, որ տածում եմ դէպի քո նորաբոյս զաւակները, որոնք մի օր պիտի գան պիտի պատուեն քո կուրծքը. այնտեղից հանեն քո սիրտը. ջերմութիւն տուն և կենդանացնեն քեզ: Ես հաւատում եմ, որ խոսքն վայրերդ մի օր պիտի ժպտան, որ ամալի անա-

պատներդ զմրուխտավառ մարմանդ պիտի դառնան, ձմրան կապանքների մատնուած աղբիւրներիդ պիտի գչգչան, մարգարիտ թաւալեն չորցած հովտի ու անտառի ծարաւ յագեցնեն: Ես հաւատում եմ, որ այս չարերի օրը կանցնի և դու կըցնծաս քո կենդանացած սքանչելիքներով և արդ ես եկել եմ, եկել եմ կենակցել Ձաթիր-դաղի ծառերի ու ծաղիկների հետ, կամ մեկուսանալ համատարած բնութեան մի անկիւնում ու մխիթարուել լոկ ցնորքներով. — թող ոսոխներն ու ըախանան, թող սինլքորները հրճուին, բայց ինձ փոյթ չէ, վասն զի եկել եմ ես նորից քո գիրկը դառնալու յուսով, զի՛ գիտեմ որ մի օր կընկճուի չար Բաալը և ամէն մի անմխիթարը կը մխիթարուի իւրաքանչիւր վարագուրուած արդարութիւն վառուած ջահերով հանդէս կգայ այն ժամանակ ես մի նոր ձիթենիով կըգամ պէպի քեզ, իմ անձկալի, իմ նուիրական հայրենիք: Եւ հոգեմաշ մենաւորութիւնը գուցէ Բագէին սրտածաք ա-

նէին. սակայն գեղատեսիլ Չաթիր-դաղի պատկերները դեռ պահում պահպանում էին հայրենիքի սիրով տոգորուած սիրտը:

Եռանդոտ սիրտը մի անլուռ աղբիւր է, որ նեղ խողովակի մէջ էլ գէգչում է:

Բազէն այդ հեռուոր և ամայի անկիւնում ևս չը լուեց և բացի այն որ անխոնջ տոկունութեամբ շքեղացրեց ու պայծառացրեց իրան յանձնած այդ նոր բոյնը, նա չզլացաւ իւր ոգեշունչ երգերը այդտեղից ևս ուղարկել իւր ձայնին կարօտ ազգակիցներին: Նա իւր հին նախնիների պատմութիւնը քաղցրալի փնջերով հիւսեց և հասցրեց նրանց յետնորդներին: Բայց որքան էլ նա աշխատում էր այնու ամենայնիւ առ հայրենիքն ունեցած կարօտը տանջում էր նրան: Օրերն անցնում էին և նա տակաւին մնում էր այդ մոշող մենաւորութեան մէջ:

Մի օր տխուր, տրտում, ծառի շուաբում փոքրիկ ժայռի ծերպին կանգնած սուգուել էր խորին մտքերի մէջ և երևակայութեամբ անցել հայրենիքի հեռա-

ւոր անկիւնները: Ապա հայեացքն առաւ երկնքին և դարձաւ թափառող ամպերին ու երգեց.

Հայրենեաց սիրով սիրտս տոջորուած,
Ո՛հ, ձեզ եմ դիմում տարագիր ամպեր.
Սրդեօք տեսելէք թախիծով պատած
Անբաղդ հարաւի սիգաւէտ դաշտեր:

Առել էք համբուրք վճիտ ջրերից,
Կամ գուրգուրել էք լերանց գազաթներ.
Սէգ Սրարատի սառած լանջերից
Բերել էք խեղճիս բարի պատգամներ:

Եւ կամ թափել էք կաթիլք արտասուաց,

Հեզիկ վարդերի վառուած սրտերին.
Լսէ՛լ էք մըմունջ, հառաչ տխրամած,
Պատմել էք բոլոր լուիկ եթերին:

Ամպեր, խօսեցէք, տուէք պատասխան,
Կապարէ ընկած կրծքին իմ մաշուած,
Մենաւոր կեանքս միթէ յաւիտեան
Թունալից բովում կանցնի սեացած:

Տենչերի ծով է սիրտս կրակուած,
Ես կեանք եմ ուզում, գործել ու
տանջուել,
Ապրել, յագենալ սիրով հայրենեաց,
Եւ ապա նորա հէգ կրծքին մեռնել:

Աղբիւրն էր իւր կարկաչիւնով նը-
րան խրախուսում, ուռենին իւր շրշիւ-
նով. դաւար մարմանտը հեզիկ սիւզե-
րով: Այդ միջոցին մի Տատրակ թռաւ
դէպի նա և հաղորդեց մի նոր լուր, ո-
րով Բագէն մնաց ապշած:

Զիմացաւ ինչ խօսէր. տխրութիւնն
ու ուրախութիւնը միաժամանակ ծփա-
ծին նրա սրտի խորքերում:

Տատրակը յայտնեց, որ Աբեղաձագ
իշխանը մեռաւ և ապարանքն ընկաւ
ամենախայտառակ դրութեան մէջ: Կե-
ղեքումները, աւերումները, գոյքերը պա-
տառների հասցնելը. ողբալի դրութեան
մէջ են ձգել այդ նուիրական ապարանքը:

Լաց եղաւ Բագէն, արտասուեց և
դառնազին ողբաց հայրենի տունը, հայ-

րենեաց փառքը, հայրենիքի վերջին բե-
կորները: Նայեց երկնքին հնչեցրեց իւր
թախծալի մեղեդին և վշտահարուած ան-
ցաւ մաշող մտքերի խորքերը:— Ինչ ա-
նել. ինչով օգնել, ինչ ճանապարհով
հասնել այդտեղ, պահել պապահպանել
այդ բոլորը: Հնար չկար. չկար և ոչ
մի ուղի:

Նա մնաց դարձեալ տրտում իւր
դառնազին մտքերի խորքերում:

Աբեղաձագ իշխանի մահից լետոյ
թռչունները միահամուռ ձայնով իշխան-
ընտրեցին երբեմն հարաւի մի խորքում
ապրող մեծահոջակ Արծուին: Այդ ժա-
մանակ նա ապրում էր սրբազան աղաւ-
նիի ամենասուրբ երկրում: Այնտեղ ուր
ամէն օր ամէնքը շնչում են Յորդանա-
նի և Լիբանանի հովերը, Գեթսեմանի
զեփիւռները, ուր միշտ աչք են դարձ-
նում Սիօնի երկնքին և աղօթք մըր-

մըմջում համաշխարհային թուչունների
ամենասուրբ վայրում:

Դղրդաց ամբողջ հարաւը. աւետեաց
ձայները հնչուեցին ամէն անկիւն և ու-
րախութեամբ ու բերկրութեամբ զեղուեց
իւրաքանչիւր սիրտ:

Լսեց և Բագէն. լսեց և ուրախա-
ցաւ. սակայն մի ուրախութիւն, որի
նկարագրելը գրչի ոյժերից վեր է: Բեր-
կրութիւնն ու ցնծութիւնը ծփածին նրա
սրտի թելերին և այս անգամ ևս հայ-
եացքն առաւ երկնքին և հնչեցրեց մի
այնպիսի օրհներգ, որ արձագանք տուո-
ղը հրեշտակներ կարող էին միայն:

Նա այլ ևս չհամբերեց, թռաւ դէ-
պի մեծ ծովի ափը և անհամբեր սպա-
սեց կենսաբեր Արծուին:

Մեծամեծ հանդէսներով, ուրախու-
թեան ու ցնծութեան յուզիչ երգերով,
հարաւի թուչուններն Արծուին բերին
դէպ իւր ապարանքը:

Բագէն, որ նրան սպասում էր ծո-
վի ափին՝ տեսնելուն պէս նետուեց գիրկը:

Բագէ, կոչեց Արծիւը. — Բագէ, իմ
սիրելի, իմ կարօտամաշ եղբայր, թող
այդ արտասուքը, որ թերևս ուրախու-
թեան է արտասուք, լինի վերջինը:

Կ'աց Բագէ: Ես անմխիթարս եկել
եմ անմխիթարներին մխիթարելու, դու
այսուհետև ինձ հետ կը լինիս, իսկ ես
քեզ հետ:

Այս սրտաշարժ տեսարանը շարժեց
բոլոր թուչունների սիրտը. սակայն սևե-
րեւ տգուաւր, բուն, և մի քանի անգղեր
քմծիծաղ տուին իրանց մտքերում և
իրար կամաց շշնջացին. սպասենք և տես-
նենք, թէ այդ ջերմ եղբայրասիրու-
թիւնը որքան պիտի տևէ:

Արծուի ջերմ և սրտագին ցանկու-
թեամբ Բագէն դարձաւ իւր առաջին
խորհրդականը և իւր բոլոր գործերի
ընդհանուր ղեկավարը:

Բայց վարդի թփի տակ թաքնուած
օձի և ծաղիկների տրտնքում ոստան
հիւսող սարդի նման թուչունները, ոչ մի
օր, ոչ մի կերպ հանգիստ ու դադար

չառան և հանգիստ ու դադար էլ չը տուին Արծուին:

Արծիւը դեռ անյողգողդ հանդուրժում էր այդ բոլորին և իւր վեհ հոգւոյ համաձայն տակաւին շարունակում էր Բագէին պահել իւր մօտ: Եւ նրա անձնուէր ծառայութիւնները, քրտնաջան աշխատանքը, անկեղծ ու սրտեռանդ վարմունքը այնքան գրաւեցին Արծուի սիրտը, որ այդ բոլորով կաշառուած, նա Բագէին հասցրաւ մի շատ բարձր աստիճանի:

Բագէի այդ աստիճանն ստացած օրը նրա հետ նոյնպիսի աստիճան ստացան և այլ երեք թուչուններ. սակայն որոնց չվիճակուեց վայելել ընդհանուր թըռչունների այնպիսի մեծ համակրանք և այնպիսի անհուն բերկրութիւն, որպիսին վայելեց Բագէն և որոնց պերճ ապացոյցը կարող են լինել նրա համար ուղիղ չորս հարկեր տեղից ուղարկուած անհամար շնորհաւորութիւնները:

Եւ այդ առթիւ ոչ ոք այնքան չէր

մտատանջւում, չէր տապալուում իւր փետուրների տակ, որքան չեչոտ ագռաւը: Իւր մի շարք լպիրշ մանկլաւիկներով նետւում էր աջ, նետւում էր ձախ, այս և միւսին խնդրում, մէկին կաշառում, երրորդին զանազան խոստումներ տալիս և մինչև վերջին ոյժը ճիգ թափում մի հնար գտնելու Բագէին հեռացնելու և նրա պաշտօնն իւր ձեռն առնելու:

Այս պարզ է, որ ագռաւը Սիրամարգի փետուր ծածկելով՝ Սիրամարգ չէ կարող լինել. բայց այս էլ պարզ է, որ այդպիսի խաբեբաները շատ անգամ հասնում են նպատակի. ևս առաւել այն ժամանակ, երբ իրանց նախանձը վառուած է այնպիսի անձանց դէմ, որոնք վերին աստիճանի մեծահոգի են, բարի և ներողամիտ:

Եւ այն-ինչ չեչոտ ագռաւը այդքան յախուռն քայլերի էր դիմում, մեծահոգի Բագէն ծիծաղում էր նրա վերայ և անմոռնջ շարունակում իւր պըտղաբեր գործը:

Բայց, ցաւ ի սիրտ, ազնուասիրտ
Բագէն այսպէս միամտաբար խաբուեց
և զոհ գնաց Արծիւ իշխանի սլարզասըր-
տութեան:

Ծայրահեղ բարի, առաքինի և չա-
րութիւնից զգուած իշխանը, չարութիւնն
աւելի չվառելու համար, ստիպուեց—
միայն ակամայից և դառն հանգամանք-
ներից ստիպուեց հեռացնել Բագէին և առ-
նել իւր մօտ այդ զգուելի, թունաւոր օձ—
չէջոտ ագռաւին:

Տխրութիւնը համակեց բոլոր ագ-
նիւ թռչուններին:

Բագէն ճչաց, կանչեց, թռաւ վեր—
դէպի լուռ երկինք, թռաւ աջ դէպ ալե-
զարդ լեռներ և չկարողացաւ մխիթա-
րուել, չկարողացաւ՝ զի բաժանուում է
նրանից, որին այնքան սիրում էր, որին
նուիրել էր իրան հոգւով և մարմնով և
որն այսօր մնում է աւազակների և խա-
բեբաների ձեռքին: Լաց եղան բոլոր
թռչունները:

Արտասուեց և Արծիւը:—Բայց ին-

չո՛ւ.—Բագէից անջատուելու, թէ լան-
կարծ աւազակների ձեռքն ընկնելու
համար:

Մտաւ Բագէն Արծուի մօտ, թա-
փեց արտասուքը և ասաց. ինչո՞ւ, ինչո՞ւ
ես անջատում ինձ քեզանից: Նրա հա-
մար, որ այսքան սիրեցի քեզ. թէ՛ նրա
համար, որ գիշեր ցերեկ աշխատեցի քեզ
համար, թէ՛ նրա համար, որ աւազակ-
ների թակարդները քանդելով և ինձ ամ-
բողջովին քեզ նուիրելով, պահեցի պահ-
պանեցի այն բոլորը ինչ որ ինձ էիր
լանձնել: Միթէ չես սառսռում այդ ա-
ւազակներից, միթէ չգիտես, որ դրանց
հետ ապրողը այնպիսի խալտառակ վերջ
ունի, ինչպիսին որ ունեցաւ Աբեղաձագ
իշխանը:

Գիտեմ, գիտեմ, ասաց հառաչելով
Արծիւը. գիտեմ, որ կործանող են, բայց
թէ ինչպէս ինձ շրջապատեցին ինքս էլ
չգիտեմ. շուարած եմ, սիրելի Բագէ, հա-
ւատա, որ ինքս էլ չգիտեմ: Դու երբ
հեռանաս այստեղից, աղօթիր ինձ հա-

մար, հանապազ աղօթիր, որ դառն փոր-
ձանքներից ես հեշուութեամբ փրկուիմ:
Գնահ և հաւատա, որ իմ սիրտն ու հո-
գին միշտ քեզ ուղեկից է, որ քո անունը
ցմահ իմ լիշողութեան մէջ պիտի լինի:
Ապա սրտաշարժ ողջագուրանքով նրանք
բաժանուեցին իրարից:

Արտասուածոր աչքերով Բագէն մի
դիւթիչ հայեացք ձգեց ալեգարդ Ար-
ծուին, դուրս եկաւ, նայեց ալբեկ Արա-
րատին, շարժեց գլուխը, հովերի հետ
իւր հրաժեշտի ողջոյնը մի դառ հառա-
ջով հանդերձ ուղարկեց նրան, ապա սա-
ւառնեց կապոյտ եթերի տակ և նետուեց
դէպի հեռուն: Անցաւ ծով, ցամաք և
հասաւ հարաւի այն թուչուններին, ո-
րոնք ապաստանել էին հիւսիսի մայր—
գետի բերանի մօտ: Հնչեց այդտեղ իւր
երգերը, հնչեց իւր քաղցր մեղեդիները,
շարժեց թմրածներին, արթնացրեց նիր-
հածներին և հիմնեց այդտեղ մի ահա-
գին բոյն, որ պակաս չէր իշխանի ապա-
րանքի մօտ շինած բոյնից:

Մի բոյն, ուր զանազան երգեր սո-
փորելու համար պիտի շտապեն հարաւի
բոլոր թուչունների ձագերը: Ապա զա-
նազան գեղեցիկ կարգադրութիւններ ա-
նելով այդ երկրում, խաւար անկիւննե-
րում լուսաւորութեան բազմաթիւ ճրագ-
ներ վառելով, սլացաւ կրկին դէպի Չա-
թիր-Ռադի ստորոտները, գգուեց իւր գուր-
գուրած ծառերն ու թփերը, իւր փայ-
լալաւ աղբիւրներն ու առուակները և
մնաց դարձեալ նրանց մօտ նրանցով
մխիթարուելիս:

Մի անգամ արծիւը զանազան եր-
կիրներ այցելելով, այցելեց և այն վայրն,
ուր տարում էր Բագէն. բայց ցաւ ի
սիրտ այդ ժամանակ Բագէն այդտեղ չէր:
Նա ևս թռել էր իւր հրաւառ երգերով
տիսուր սրտերը ոգևորելու: Մտաւ Ար-
ծիւը նրա բոյնը. տեսաւ ամէն ինչ նո-
րոգուած, մոռացութեան մատնուած շատ
իրեր նոր փայլով հանդէս եկած, ամէն
անկիւն իսպառ գեղեցկացած. լիշեց Բա-

գէին, արտասուքի ոլոռն-ոլոռն կաթիլները լռիկ գլորեց գետնին:

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ արտասուեց:

Հետեւեալ օրը թոյունները ժողովել էին մի ընդարձակ բոյնում և ուրախ վայելում էին զանազան կուտեր: Յանկարծ ամէնքն էլ ցնցուեցին, երբ լուր առան, որ միւս բնից, ուր միայնակ ճաշում էր Արծիւ իշխանը, ներս է մտնում ինքը. ամէնքը ուղղուեցին, տեղերը խոնարհ կանգնեցին և խորին ակնածութեամբ սպասեցին նրան: Ներս մտաւ ծերունի իշխանը: Խոհերը խաղում էին նրա ալեծովի դէմքին: Նա մի մեծ կաթ թանկագին ջուր առաւ և խօսեց այսպէս. մինչդեռ դուք ուտում էիք, խմում և ուրախանում, ես գիտում էի իմ շուրջը և ամէն ինչ գիտելով, հոգւով և սրտով սլանում դէպի իմ սիրելի Բագէն: Դէպի նա, որ իւր անխոնջ տուրանութեամբ, իւր քրտնաթոր աշխատանքով և իրան յատուկ եռանդով այսպէս զարգարել պայծառացրել է այս

վայրը. այսպէս շքեղացրել և հոգի ներշնչել ամենուրեք: Նրանից առաջ այստեղ շատերն են եղել և ոչինչ չեն աւել. իւր Բագէն, լուսամիտ, պերճ և անխոնջ Բագէն, այս մեռելութեան մատնուած վայրերին նորից կենդանութիւն, նոր կեանք ու հոգի է տուել. այլև գեր ցերեկ տոկացել է իւր նախնեաց կեանքի պատմութիւնը հասցրել իւր հեռաւոր հայրենակիցներին: Արդ՝ ես առաջարկում եմ խմել նորա կենացը: Ահագին բոյնը դրդաց անվերջ կեցցէներով և շատերն շտապեցին իրանց ուրախութիւնն իսկոյն յայտնել Բագէին: Իսկ աշխարհահռչակ Դեղձանիկը մի առանձին հրճուանքով այդ լուրը հաղորդեց նրան: Ձէչոտ ագռաւն էր միայն, որ պապանձուեց և տապակուեց իւր կեդտոտ թևերի տակ:

Ինչ և իցէ, բարեմիտ թոյունները այդտեղ ևս հասկացան, որ Արծիւը սըրտով Բագէի հետ է և որ նրանց սիրոյ կապերը ժանգոտում են չէչոտ ագռաւի

պէս լպիրշները զանազան խարդախութիւններով:

Մի օր արեւը պատրաստուում էր իւր անդրանիկ ողջոյնը տալ քնաթաթախ աշխարհին: Չաթիր-Ռազի կատարները ոսկեզօծուել էին նրա վառուած ճաճանցների տակ, իսկ ծառերը իրանց ներդաշնակ շրշիւնով, ծաղիկները՝ քաղցր սլլոցով զեփիւռների միջոցաւ հեզիկ բարւներ էին ուղարկում նրան:

Բնութեան այդ օրհներգին միացել էին աղբիւրներն իրանց թովիչ կարկաչով. առուակներն անուշ խոխոշով:

Բազէն տակաւին նիրհում էր և այդ ժամանակ սաւառնում մի քաղցր երազում:

— Նա տեսնում էր նոյն առաւօտը, բայց վեհապանծ Արարատի ստորոտում և արեւի ճառագայթները ոսկով պճնել էին այդ ծերունագարդ լեռան: Տեսնում էր ամբողջ բնութիւնը անհուն հըր-

ճուանքի մէջ: Ամէն տեղ ուրախութեան և ցնծութեան ողջոյներ: Տեսնում էր իւր մտերիմ բարեկամներին և բոլոր ազնուասիրտ թուչուններին շողջողուն փետուրներով ծածկուած ուրախ-ուրախ խօսում-թուչկոտում են իրար հետ: Իշխանի ապարանքի վերև վառուում էր մի հազարերանգ ծիածան, իսկ ներսը ճառքուած էր անհամար աստղերով. ամէն անկիւն պճնուած ագամանդով ու ոսկով: Ապարանքի մէջ տեղ փալլուն աթոռի վերայ բազմած էր Արծիւ իշխանը զարդարուած սպիտակափառ զգեստներով: Նրա աջ կողմում պերճափառ զգեստի տակ, ամենաբարձր աստիճանի հասած կանգնած էր Բազէն: Ամէն մի թուչուն մօտենում էր նրանց, գլուխ խոնարհում և խորին ականածութեամբ հեռանում և կանգնում նրանց ետևում: Ամէնքից յետոյ մօտենում է չէչոտ ագռաւը մթապատ գէմքով, զգգգուած փետուրներով, չոքում Արծուի և Բազէի առաջ և իւր հլութեան և խորին անձնուիրութեան

հաւաստիքը յայտնում: Սակայն այդ ժամանակ լսում է Արծուի բարկացած ձայնը և բարկութեան ցասումը, որ թափւում էր այդ սինլքոր ագռուի գլխին:

Դու ևս այստեղ, ասում էր նա, դու խաբեբայ արարած, ոտնատակ արիւր ամեն մի սրբութիւն, պղծեցիր այն բոլորը ինչ-որ նուիրական էր հարաւի ընդհանուր թուչունների համար: Ամեն խարդախութիւն գործ դրիր միայն քո և քո ստորաքարչ մանկլաւիկների ովսանն առաջ տանելու: Բայց ո՛չ, արդարութեան ձայնը այլ ևս գրուանի տակ չէ մնում և դու քո ստոր համամիտներով հանդերձ ոչ միայն իմ ներողութեան էք տրժանի, այլ թէ դուք այլ ևս չպիտի երևաք ոչ այս վայրերում, ոչ իմ աչքին և ոչ մի փոքր ի շատէ մաքուր հիմնարկութեանց մէջ: Դուք մի տիղմ էք, ցեխի մի կոյտ, որ ոչ մի ջրով լուանալու հնար չկայ: Կորիւր և գնա ճգնուիր այն հարիւրաւոր փոսերի մէկի մէջ, ո-

րոնք դու փորել ես սղնիւ հայրենակիցներիդ համար:

Ագռուն այնպէս էր դողում, որ հազիւ էր կարողանում շնչել: — Նա մի քալլ հեռացաւ Արծուից, ընկաւ Բազէի ոտքերն ու ճչաց. ներիւր ինձ և փրկիր:

Ներողը վերև, փրկողը ներքև, իսկ ես քեզ չեմ ուզում ճանաչել. այսպէս պատասխանեց նրան Բազէն և հայեացքը դարձրեց այն անհամար թուչուններին, որ ականաւիշ կանգնած նայում էին այդ բոլորին:

Ապա Բազէն դուրս է գալիս ապարանքից և թուչունները ձիթենիների և արմաւենիների ճիւղից ծաղիկներ էին փռում նրա ոտքերի տակ: Ապշած, զարմացած այս տեսարաններով՝ Բազէն բարձրանում է դէպի փերուզագոյն եթեր, սաւառնում ջինջ օդի մէջ և այդ միջոցին յանկարծ զարթնում ու իմանում, որ այդ բոլորը երազ է:

Ձգում է, որ շնչում է Ձարթիւր-Դա-

ղի օգը, սիւգերի հետ առնում նրա ողջոյնը:

Սաստիկ տխրում է, մինչդեռ ջերմ կարօտը և փափագը սաստիկ տանջում էին նրան: Կարօտում էր այդպիսի անոյշ քնից արթնանալով Արարատի ողջոյնն առնէր, նրա հովերը շնչէր, իւր հայեացքը դէպի նա դարձնէր. տեսնէր նրան և մխիթարուէր նրա անձկալի պատկերով:

Այդ օրից քիչ ժամանակ չանչաժ՝ նրա երազը կարծես կամաց կամաց սկսեց իրագործուիլ:

Բազէն յանկարծ մի հրաւէր է ստանում Արծուից և իսկոյն ուրախ ուրախ սլանում դէպի նա:

Արծիւ իշխանը, որ սրտով միշտ նրա հետ է և հաւատում է նրա գործերի պսակման, այս անգամ կանչեց նրան և նախ յայտնեց, որ լուսաւոր արեւմուտքում ապրող հարաւի թռչունները, որոնք յայտնի են իբրեւ լուսամիտ ընդարձակ հասկացողութեանց տէր, մի

քանի անգամ խորին աղերսանքով խընդրել են իրան, որ Բազէին ուղարկէ այնտեղ և նշանակէ նրանց համար իբրեւ ընդհանուր ներկայացուցիչ և իբրեւ ոգեշունչ մեղեդիների երգիչ:

Այդ երկրի թռչունները ի միջի այլոց յայտնել էին, որ իրան համար ամբողջ հարաւում չկայ և ոչ մի արժանի թռչուն և բացի Բազէից, ուստի և ջերմ փափագով խնդրել էին, որ նրան ուղարկէ իրանց մօտ. սակայն Արծիւը Բազէին ուղարկեց դէպի կասլոյտ ծովի ափերը, ուր ապրում էին հարաւի անթիւ թռչուններ. պատուիրեց նրան հիմնել այնտեղ մի մեծ ապարանք և ժողովել այնտեղ թռչունների ձագերը, ուսուցանելու նրանց նոյն սրտեռանդ երգերն ու երգեհոնները, որոնք նա սովորացրել է շատ և շատ տեղերում:

Այսպիսի մի ծանր գործ Բազէն միայն կարող էր իրագործել և գործի սիրահար, հայրենակիցներին ամբողջովին նուիրուած Բազէն իւր տիրօջ ալդ պա-

տուէրն առաւ ու սլացաւ դէպ այդ երկիրը:

Հասնելով Կապոյտ ծովի ափերը, Բագէն շնորհիւ իւր կրակոտ երգերի, իւր անսահման եռանդի և գործելու հմտութեան, ամենակարճ ապագայում այդ ապարանքի համար ժողովեց մի այնպիսի միջոց, որի նմանը երբէք լսուած չէր ամբողջ հարաւում, մի միջոց, որ մինչև իսկ հարաւի իշխաններից և ոչ մէկն էլ չէ կարողացել ձեռք բերել, վերջապէս մի միջոց, որով նոյն իսկ այդ երկրի թռչունները զարմանում էին, հրաշք էին համարում և ամեն տեղից համբուրում, լիզում էին Բագէի թևերը: Ահա այդպիսի մի հրաշալի միջոցով նա հիմք դրեց և իրագործման դիմեց մի ապարանքի, որի նմանը ամբողջ հարաւը չունէր: Եւ մինչդեռ հրատապ սիրով, գիշեր ցերեկ տոկալով այդ գործի պսակման համար էր աշխատում. յանկարծ գղրղաց կապոյտ ծովն իւր ափերով, ցնցուեց, արձանացաւ Բագէն երբ այդ

միջոցին հրաման ստացաւ Արծուից, թողնել այդ երկիրը և դարձեալ հեռանալ դէպի Չաթիր-Կադ:

Իւր իշխանի հրամանին խոնարհ, հնազանդ Բագէն ոչինչ չխօսեց, մտաւ թռչունների ընդհանուր ժողովատեղին և երգեց իւր հրաժեշտի վերջին մեղեդին: Սգով ու ողբով դղրդացին ամեն անկիւն: Արտասուքով ոռոգում էին թրուռները Բագէի ուղին, երբ դուրս եկաւ ժողովատեղից և դիմեց դէպ իւր բոյնը. այնտեղ ևս ժողովեցին ընդ թռչունները և իրանց ողբերով, իրանց սրտաբեկ երգերով մերթ մխիթարում էին նրան, փարւում նրա թևերով և սփոփանք ու մխիթարանք շնջում նրան: Ողբում էին մեծերը, ողբում էին փոքրերը, ողբում և ամեն դասակարգի պատկանող թռչուններ:

Մի գնար, կաց, կաց, մխիթարի՛ր մեզ, կոչում էին ամեն կողմից և անմխիթար արտասուքով սրսկում նրա շուրջը: Իսկ Բագէն՝ էլ ձայն, էլ մեղեդի չէր

գտնում, որպէս զի իւր սրտում բորբոքող իղձերը կարողանար այնպէս թափել նրանց առաջ, ինչպէս ինքն էր կամենում: Լալիս էր, երբեմն տխուր երգում և ամենքի սրտում վառուած կրակը աւելի բորբոքում:

Հասաւ անջատման ժամը: Բազէն ջրջապատուած անհամար թռչուններով՝ հասաւ այն հանգրուանին, որտեղից պիտի դիմէր դէպ իւր իշխանի բնակավայրը:

Այդտեղ նրա հրաժեշտ տուող թռչուններին թիւ ու համար չկար: Նրան տեսնելուն պէս օդը դղրդաց անվերջ կեցցէներով, անհամար սրտերից բղխած աղեկէզ հառաչներով ու ողբերի սրտամաշ ձայներով: Թափուեցին նրա վերայ ամեն տեղից, համբուրեցին թւերը, թաթախեցին արտասուքով և արտասուելով երգեցին իրանց վերջին սրտայոյզ հրաժեշտը:

Բազէն հազիւ արտասուքը զսպելով՝ իւր վերջին «մնաս բարևը» երգեց և ապա որոտնդոստ կեցցէների, անվերջ ա-

ղաղակների արանքով հեռացաւ նրանցից, տանելով իւր հետ ամենքի սիրտը և ամենքի սէրը, տանելով իւր սրտում և այն կրակը, որ բորբոքուած է համայն հարաւի թռչունների սիրով և վառուած բոլորի համար գործելու տենչերով ու իղձերով:

Ես գիտեմ, որ Բազէն մի օր մեծ փառքի պիտի հասնի, ասաց այդ դէպքից լետոյ Ծիծեռնակը Արտոյտին: Եթէ այդ խօսքն առաջին անգամ դու արտասանեցիր, զի ուրեմն, անպատճառ այդպէս պիտի լինի և ճիշտ է. նա՛ ով ապրում է իւր հայրենիքի և հայրենակիցների համար, նա առանց յաւերժական փառք թողնելու չի մեռնում: Արդ՝ թող ապրէ Բազէն և շատացնէ իւր նմանների թիւը, որպէսզի խոստն երկիրը շունչ առնէ, ծլէ, ծաղկէ և պտուղ տալ, ասաց Արտոյտը, հայեացքն առաւ եթերին և շնչաց սրտի այգպիսի բիւրաւոր իղձեր:

Ես էլ քեզ հետ երկնքին նոյնն եմ

աղաչում, Արտույտ եղբայր. թող Աստուած խղճա մեր անբախտ հայրենիքին և ազատէ զանազան «չէչոտ» ազնաներից, ներքին ու արտաքին թշնամիներից: Եւ իսկապէս թող ապրէ Բագէն մեզ համար՝ շատ բազէներ պատրաստելու, աւելացրեց Ծիծեռնակը. հնչեցրեց իւր թուլիչ մեղեդին, թռաւ դէպի երկինք, ապա սլացաւ դէպի հարաւի խորքերը նոյն իղձը, նոյն մաղթանքը ամենքի մօտ կրկնելու համար:

ԳԻՆՆ Է 20 ԿՈՊ.

Վ.Ա.ՃԱՌԻՈՒՄ ԵՆ՝

Թիֆլիզ՝ Յովհան. Տէր Սարգսեանի
մագաղինում և «Արմաշատ» գրափաճառա-
նոցում:

Բազում հրատարակչի մօտ՝ Եզր. Փիլի-
պոսեանների գործարանում և ուր. Գա-
րեգին Թումանեանի մօտ:

Մոսկուա՝ Եզր. Կարապետ և Մը-
կրաիչ Գոգուգեանների առևտրակ. տանը: